

SOCIALIZMUS A BUDÚCNOSŤ LUDSTVA

M. S. GORBAČOV: Prestavba a nové myslenie pre našu krajinu a pre celý svet. Nakl. Pravda, Bratislava 1987, 288 s.

Táto kniha zásadného celosvetového významu nie je vedeckou rozpravou ani propagandistickou publicistikou, hoci, ako uvádza generálny tajomník ÚV KSSZ, závery a prístupy k analýze vychádzajú z určitých hodnôt a teoretických predpokladov. Je to výzva na dialóg, jej veľká časť je venovaná novému politickému mysleniu, filozofii zahraničnej politiky a má prispieť k rastu medzinárodnej dôvery. Pozemská civilizácia na súčasnom stupni svojho protirečivého rozvoja predstavuje zložitý komplex často protirečivých záujmov a síl, ale práve preto a v dôsledku intenzívnych integračných procesov, ktoré začali v druhej polovici minulého storočia, sa prejavuje ako celok, ako zložitá totalita. Všeobecným cieľom ľudstva, ktoré si začína uvedomovať svoju globálnu zodpovednosť, je prežitie, a to si vyžaduje zjednotenie síl a prostriedkov. Integračné tendencie sú nielen dôsledkom sebareflexie, ale táto je podmienená dosiahnutou úrovňou výrobných síl a civilizácie vôbec. Ľudstvo naliehavo hľadá vedeckú odpoveď na fundamentálne otázky vzťahu minulosti, prítomnosti a budúcnosti, hľadá kontúry dejinnej perspektívy, aby mohlo stanoviť správnu stratégiu rozhodovania vo všetkých oblastiach života spoločnosti. Predovšetkým socializmus ako najpokrokovejšie spoločenské zriadenie má povinnosť na túto výzvu reagovať na úrovni doby. Táto požiadavka sa naplňuje tým, že sám socializmus je v období prestavby, zásadného revolučného kvalitatívneho zvratu. Prestavba, píše s. Gorbačov, je

ťažšia, než sme si na začiatku mysleli a všeličo musíme znova prehodnotiť. Ľudstvo má pred sebou nebývalé úlohy, veď svet žije nielen v atmosfére jadrovej hrozby, ale aj v atmosfére nevyriešených rozsiahlych sociálnych otázok a nových stresov, ktoré vznikli v dôsledku vedecko-technickej revolúcie a vyostrenia globálnych problémov.

Prvá časť knihy M. Gorbačova je venovaná prestavbe v ZSSR a tomu, ako môže ovplyvniť ostatný svet. Sovietska spoločnosť dozrela pre zmeny a prebojovala sa k nim s utrpením. Otáľanie s prestavbou by už v najbližšom čase mohlo zostríť vnútornú situáciu, ktorá by v budúcnosti mohla vyvolať vážnu sociálno-ekonomickú a politickú krízu. Šíria sa príživnícka mentalita, klesla prestíž svedomitej a kvalitnej práce, do vedomia ľudí prenikla psychológia rovnostárstva. Porušovanie väzby medzi mierou práce a mierou spotreby, ktoré sa stalo takmer *klúčovým* článkom brzdiaceho mechanizmu, nielenže brzdilo rast produktivity práce, ale aj zdeformovalo princíp sociálnej spravodlivosti. Prevládala propaganda úspechov — reálnych i zdanlivých, nik sa nezamýšľal nad ľahostajným postojom k oprávneným požiadavkám a názorom pracujúcich. Brzdíaci mechanizmus, ktorý zosilnel, viedol aj v ideológii k tomu, že pokusy o konštruktívnu analýzu páličivých problémov i nové myšlienky narážali na čoraz väčší odpor. Zo spoločenských vied sa vytratilo tvorivé myslenie a nezvratnými pravdami, ktoré sa mohli len komentovať, sa stali

povrchné voluniaristické hodnotenia a závery. Oslablo stranické vedenie, premeškala sa iniciatíva v niektorých významných spoločenských procesoch.

Nad týmito a ďalšími prejavmi stagnácie sa musia zamyslieť aj filozofi a všetci predstavitelia marxistických spoločenských vied. Súdruh Gorbačov sa nie náhodou odvolával na prácu V. I. Lenina a leninský ideál socializmu, na silu marxisticko-leninskej dialektiky, ktorá sa vo svojich záveroch opiera o analýzu reálnej historickej situácie. Ide o to, že všetko treba ešte raz premyslieť z hľadiska všetkých sfér života: ekonomiky, kultúry, demokracie, zahraničnej politiky.

Ako je známe, K. Marx v súvislosti s premenou vedy na bezprostrednú výrobnú silu vyzdvihol „všeobecný intelekt ľudstva“. Dnes je našou najdôležitejšou úlohou pozdvihnúť človeka duchovne, a pritom rešpektovať jeho vnútorný svet, upevňovať jeho mravné postoje. Celý *intelektuálny potenciál spoločnosti*, všetky vymoženosti kultúry sa usilujeme zapojiť do formovania sociálne aktívnej osobnosti duchovne bohatej, spravodlivej a svedomitej. Podstata prestavby spočíva v tom, že spája na kvalitatívne vyššej úrovni socializmus a demokraciu, teoreticky aj prakticky úplne obnovuje leninskú koncepciu socialistickej výstavby.

Pravda, v súčasnosti nejde o nahradenie jedných dogiem inými dogmami, nahradenie citátu citátom. K teoretickému dedičstvu klasikov marxizmu-leninizmu musíme pristupovať podľa ich vzoru a predovšetkým žiarivého príkladu V. I. Lenina: tvorivo, s ohľadom na zmenené konkrétne-historické podmienky, a najmä dialektickou metódou rozvíjať ich odkaz, prehĺbovať a formovať fundamenty socializmu. Súdruh Gorbačov chápe prestavbu ako rozhodný obrat k vede, schopnosť dať každému činu solidný vedecký základ, ako spájať výsledky vedecko-technickej revolúcie s plá-

novitou ekonomikou. V tom spočíva zásadná prednosť socializmu, že práve vďaka socialistickejmu systému a plánovitej ekonomike uskutočníme o mnoho ľahšie obrat v štruktúrnej hospodárskej politike než v podmienkach súkromného podnikania. Podľa nášho názoru vzhľadom na dozreté historické objektívne podmienky a úroveň subjektívneho faktora je opodstatnené hovoriť o novej etape leninizmu, o novej etape rozvoja dialektickej metódy, o novej etape realizácie leninského ideálu socializmu.

Hlbšie teoretické objasnenie si, napríklad, vyžaduje myšlienka M. Gorbačova, že sovietske dejiny sa utvárali pod silným vplyvom *vedľajších* faktorov, a práve v nich, v týchto dejinách, sú zdroje prestavby (s. 41). Hlavná chyba, čo sa stalo, spočíva v systéme hospodárenia, ktorý sa sformoval v minulosti a v *novej etape* sa z faktora rozvoja socializmu menil na brzdu jeho napredovania. Brzdíaci mechanizmus v ekonomike so všetkými svojimi sociálnymi a ideologickými dôsledkami podnietil byrokratizáciu spoločenských štruktúr a „rozšírenú reprodukciu“ na všetkých úrovniach byrokratickej vrstvy, ktorá nadobudla neprímeraný vplyv v celom spoločenskom živote. Neexistujú „hotové recepty“ na riešenie dozretých problémov. Súdruh Gorbačov poukazuje, že pracovníci z oblasti spoločenských vied nenavrhlí zatiaľ nič ucelené. Politická ekonómia socializmu uviazla v ustálených pojmoch a nevychádza najlepšie s dialektikou života. Za potrebami spoločenskej praxe zaostáva aj filozofia a sociológia, prestavbou sa musí obrodíť historická veda (s. 48).

Závažná je téza, že kľúčovým slovom pre prestavbu je revolúcia, *nová revolúcia* v sedemdesiatom roku Októbra. Ako východisko z krízovej alebo predkrízovej situácie sú potrebné opatrenia revolučnej povahy: to sa

nedá urobiť evolučne, pomocou nesmelej, vlečúcej sa reformy. Schopnosť uskutočňovať revolučné premeny vyplýva z dynamiky socializmu; na uskutočnenie revolučných premien dnes potrebujeme radikálne reformy. M. Gorbačov charakterizuje program všeobecnej demokratizácie sovietskej spoločnosti ako program *premien v existujúcom politickom systéme*. Aj pre teoretický front platí, že opäť je veľmi aktuálny pôvodný zmysel pojmu socializmus, predovšetkým ako *ideového a politického hnutia nás, hnutia, ktoré vychádza zdola a je silné uvedomelou a aktivitou človeka*. V rôznych politických kontextoch môže nadobúdať rôzne významy otázka subjektívneho faktora prestavby alebo — v podmienkach všedných dní formulované — otázka, kto je kompetentný zapojiť sa do prestavby. Aj v československých podmienkach je aktuálna jednoznačná odpoveď súdruha Gorbačova, že hlavnou úlohou je zapojiť do prestavby celú spoločnosť. Socializmus sa rozvíja na svojom vlastnom základe, a teda nemožno otázku postaviť tak, že by sme mali prestavbu uskutočňovať s iným ľudom, s inou stranou, s inou vedou atď. Prestavbu robíme všetci spoločne a bolo by nespravodlivé upierať niekomu právo preorientovať sa, konať dnes inak ako včera, vychádzať dnes z poznania situácie a cieľov, ktoré nastolila doba (s. 65). Prestavba je revolúcia, a to *najpokojnejšia a demokratická*. Nesprávne postoje, ba i priamy odpor sa budú prekonávať v rámci demokratického procesu (s. 75). Tak ako sú neprípustné administratívno-byrokratické metódy, pripomína generálny tajomník ÚV KSSZ, stranícka práca s inteligenciou predpokladá nový štýl a je už načase prestať s jej kmandovaním (s. 83).

Základom koncepcie radikálnej reformy ekonomického riadenia je Leninova myšlienka nachádzať čo naj-

efektívnejšie a nové formy spájania spoločenského vlastníctva s osobnými záujmami. Nie je však možné všetko vyriešiť okamžite, čo by napríklad znamenalo modernizovať výrobu na základe starej, morálne zastaranej techniky. Prioritnou úlohou je široké uplatnenie vedeckého potenciálu zároveň s modernizáciou strojárstva. Terajšia situácia vo vedecko-technickom pokroku v ZSSR je dôsledkom podceňovania domácej vedy a techniky, prílišného spoliehania sa na zahraničné styky. Príliš dôverčivé postoje k politike uvoľňovania nerátali s obdobím embarga, bojkotov a zákazov. V skutočnosti technologická povýšenosť Západu nedosiahla reakčné zámery, ale naopak, vo viacerých rozhodujúcich smeroch sa ZSSR vyrovná USA a v niektorých ich už aj predstihol. (V ČSSR si riešenie štrukturálnych premien národného hospodárstva vyžaduje hlbokú prognostickú činnosť a otvorenosť ekonomiky smerom k svetovému trhu.)

Vrátíme sa k myšlienkam M. Gorbačova. Ak hlavnou rezervou je ľudský činiteľ, obrovský význam aj v ekonomickej sfére má morálny aspekt. Ak skutočne neobnovíme socialistickej hodnoty a socialistické ovzdušie v našich pracovných kolektívoch i v celej spoločnosti, nezvládneme prestavbu. Možno vypracovať správnu politiku, jej účinné mechanizmy, ale nič sa nepodarí urobiť, ak sa spoločnosť neozdraví na základe upevnenia mravných hodnôt socializmu: predovšetkým sociálnej spravodlivosti, rozdeľovania podľa práce, rovnakej disciplíny pre všetkých, rovnakých zákonov, rovnakého poriadku a požiadaviek pre všetkých (s. 106—107).

Druhá časť knihy sa zaoberá medzinárodnými aspektmi prestavby, novým myslením a svetovou situáciou. Je to svet zásadných sociálnych premien, *globálnej* vedecko-technickej revolúcie, zostrených globálnych prob-

lémov — ekonomických, surovinových a iných, radikálnych zmien v informáciách. Dialektika súčasného vývoja spočíva v narastajúcej tendencii k vzájomnej závislosti štátov svetového spoločenstva. Protirečivý, sociálne a politicky rozmanitý, ale vzájomne spätý a v mnohom celostný svet vzniká ťažko, v istej miere akoby naslepo, v boji protikladov (s. 145). Mení sa aj zaužívaná schéma vzťahu politiky a ideológie. Cesta k normalizácii medzinárodných vzťahov vedie cez širokú internacionalizáciu v ekonomike, v oblasti informácií i v ekológii. Prvý raz v dejinách je životnou nevyhnutnosťou urobiť základom medzinárodnej politiky všeľudské morálne a etické normy, medzištátne vzťahy poľudštit, humanizovať (s. 150). Ideologické nezгоды nemožno prenášať do oblasti medzištátnych vzťahov a podriaďovať im zahraničnú politiku, politické stanoviská treba zbaviť ideologickej netolerantnosti, pretože ideológie môžu byť polárne, ale záujem prežitia, odvrátenie vojny je všeobecný a najvyšší (s. 152).

Zásadným teoretickým prínosom je rozpracovanie problematiky všeľudských záujmov a hodnôt. Pritom triedny prístup aj dnes plne zodpovedá realitám triednej spoločnosti, aj realitám medzinárodného života. V rámci marxistického svetonázoru v hlavných otázkach spoločenského bytia dominoval triedny prístup. Pojem *všeľudské* sa chápal ako funkcia a konečný výsledok boja robotníckej triedy. V dôsledku hrozby všeobecného zničenia po prvý raz vznikol reálny všeľudský záujem — odvrátiť od civilizácie katastrofu. Tým zanikla príčinná súvislosť medzi vojnou a revolúciou. Hospodárske, politické a ideologické súťaženie medzi kapitalistickými a socialistickými krajinami je ne-

vyhnutné, treba ho však udržať v rámci mierového súperenia, ktoré nevyhnutne predpokladá spoluprácu. Prednosťami toho či iného systému musia posúdiť dejiny, ktoré všetko rozhodnú. Nech to rozhodne mierové súťaženie, nech každý systém dokáže svoju schopnosť odpovedať na záujmy a potreby človeka. Takéto chápanie zapadá do koncepcie mierového spoluzitia. Práve toto je dialektická jednota protikladov (s. 157).

V recenzii nebolo možné ani zďaleka vyčerpať podstatné idey a koncepcie, ktoré rozviedol vo svojej fascinujúcej knihe generálny tajomník ÚV KSSZ M. Gorbačov. Zamysleli sme sa predovšetkým nad otázkami, ktoré tvoria akési styčné body medzi spoločenskovednou teóriou a politickou praxou a predpokladajú ďalší teoretický výskum, vrátane, zdokonalenia kategoriálne-pojmového aparátu, a prekonávania prežitých dogiem. Dnes si doba vyžaduje tvorivé využívanie skúseností všetkých socialistických krajín, ktoré sa vydali cestou stratégie urýchlenia sociálno-ekonomického rozvoja. Pritom sa v minulosti často nerešpektovali špecifiká jednotlivých krajín a teoretici, ale najmä praktici, vystupovali v úlohe jediných ochrancov práv a tento šablónovitý prístup ideologicky „vysvetľovali“, nebrali do úvahy novosť problémov a občas dávali najavo aj podozrievavosť (s. 173). Zakončíme jednou zo záverečných myšlienok M. Gorbačova: „Počas prestavby si prehlbujeme a spresňujeme predstavy o socialistickom včerajšku, dnešku i zajtrajšku. Odznovu spoznávame seba samých“. Filozofia, ktorá je sebareflexiou spoločnosti a revolučnej doby, nachádza v týchto tézach svoje poslanie.

Ladislav Hohoš